

Landbouw en het landelijk gebied

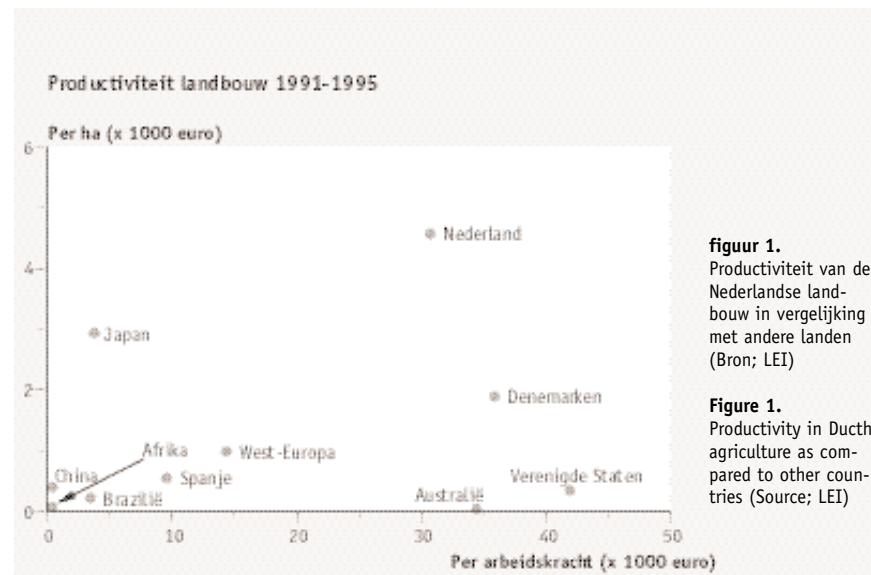
Milieubalans 2003

De landbouw bepaalt in sterke mate het aanzien van het landelijk gebied. De landbouw bevindt zich momenteel in een overgangssituatie, mede door aanstaande veranderingen in het Europese landbouwbeleid. De druk om emissies te verlagen is hoog, terwijl functies als natuur, water, wonen en recreatie, een steeds belangrijker rol gaan spelen in het beleid voor het landelijk gebied. Dit artikel geeft een overzicht van de op handen zijnde veranderingen en de te verwachten milieueffecten.

De schaarste en hoge kosten van grond en arbeid in Nederland hebben geleid tot een hoge productiviteit en intensiteit van de landbouw (figuur 1). Hierdoor zijn, ondanks lage emissies per eenheid product, de emissies per oppervlakte toch hoog. De intensiteit brengt problemen met zich mee voor milieu: vermessing, verdroging, verspreiding en verzuring. De milieubelasting hindert hiervoor gevoelige natuurdoeltypen; uit berekeningen blijkt bijvoorbeeld dat -ook na een langdurige bemestingstop én met aanvullend beheer- een aanzienlijk deel van de gewenste natuurdoeltypen in nieuw te realiseren gebieden in de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) in Gelderland niet gerealiseerd kan worden. Bij uitvoering van het nu vastgestelde beleid kan het areaal natuur dat is beschermd tegen vermessing, verzuring en verdroging, toenemen naar circa 20% in 2010 (RIVM, 2002a).

Het aantal agrarische bedrijven is de afgelopen jaren fors afgenomen, en veel bedrijven hebben het economisch moeilijk. Het vrijgekomen land en de productiecapaciteit worden grotendeels overgenomen door de overblijvende bedrijven, deze worden groter (figuur 2). De voortgaande schaalvergroting van de landbouw heeft landschappelijke consequenties, onder meer doordat voormalige boerderijen een andere bestemming krijgen of gesloopt worden. In de Milieubalans, die jaarlijks en als gevolg van een wettelijke taak wordt uitgebracht door het Milieu- en Natuur Planbureau van het RIVM, wordt dieper ingegaan op deze

ontwikkelingen. In 2003 is de Milieubalans voor de eerste maal uitgebracht in het voorjaar, ter ondersteuning van de beleidsverantwoording (VBTB) op de derde woensdag in mei. Naast de toestand van het milieu, is beschreven of en in welke mate relevant Europees, nationaal of gebiedsgericht beleid deze toestand beïnvloedt heeft, en welke ontwikkelingen op de korte tot middellange termijn te voorzien zijn. Deze bijdrage geeft een overzicht van de bevindingen voor zover die van belang zijn voor de invloed die de landbouw op natuur en landschap heeft.

figuur 1.
Productiviteit van de Nederlandse landbouw in vergelijking met andere landen (Bron; LEI)

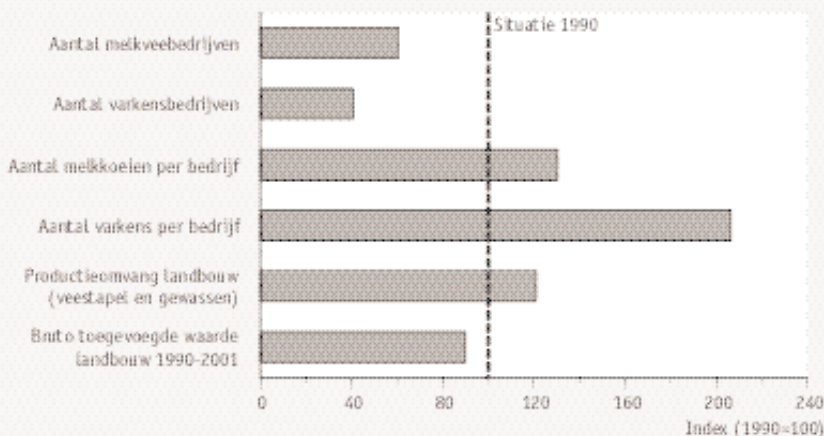
Figure 1.
Productivity in Dutch agriculture as compared to other countries (Source; LEI)

ANNEMARIE VAN WEZEL,
TRUDY ROOD EN BART
WESELINK

Dr. A.P. van Wezel, Team Landbouw en Duurzaam Landelijk gebied, Milieu- en NatuurPlanbureau, RIVM, Postbus 1, 3720 BA, Bilthoven, e-mail AP.van.Wezel@rivm.nl
Drs. G.A. Rood en Dr. ir. L.G. Wesselink, Team Nationale Milieubeleidsvaluatie en Duurzaamheid, Milieu- en NatuurPlanbureau, RIVM, Bilthoven

Foto's: Joep Dirx

Omvang landbouw 1990-2002

Figuur 2 Aantal bedrijven, veestapel en economische omvang (in Nederlandse grootte-eenheden), 1990-2002 (bron, CBS, LEI)

Figure 2. Number of farms, livestock and economical extent, 1990-2002 (Source CBS, LEI)

Europees en nationaal landbouw- en milieubeleid

Gemeenschappelijk Landbouwbeleid

Het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB) is oorspronkelijk ingesteld om de agrariërs in de EU van een redelijke levensstandaard te verzekeren, en de voedselvoorziening zeker te stellen. Voor basisproducten biedt het GLB een prijsgarantie. Hervorming in 1992 leidde tot een verschuiving van productprijssteun naar inkomens- toeslagen die zijn gekoppeld aan aantallen hectares of dieren. Deze drijven de productie minder op en zijn minder verstorend voor de internationale handel en voorde lig voor het milieu. Grotere graantelers moeten een deel van het areaal braakleggen, dit kan leiden tot toename van de biodiversiteit (vooral vogels). Na 1992 kwam snijmaïs in aanmerking voor inkomens- toeslag, dit leidde tot een groter snijmaïsareaal (Baldock et al., 2002). In Nederland is de meer dan 200.000 ha snijmaïs beeldbepalend in het landschap.

Momenteel gaat circa 10% van de landbouwuitgaven van de EU naar plattelandsontwikkeling. In het plattelandsontwikkelingsplan voor 2000-2006 richt Nederland zich op herstructurering naar een duurzame landbouw, en verhoging van de kwaliteit van het platteland. Van het totale overheidsbudget van ruim 1 miljard euro voor deze periode, wordt 20% gebruikt voor de aankoop van landbouwgronden voor natuur, 20% voor herinrichting van natuur-

gebieden, 10% voor agrarisch waterbeheer, 10% voor landbouwmilieumaatregelen en 40% aan overige maatregelen. De EU draagt bijna 40% bij aan dit budget.

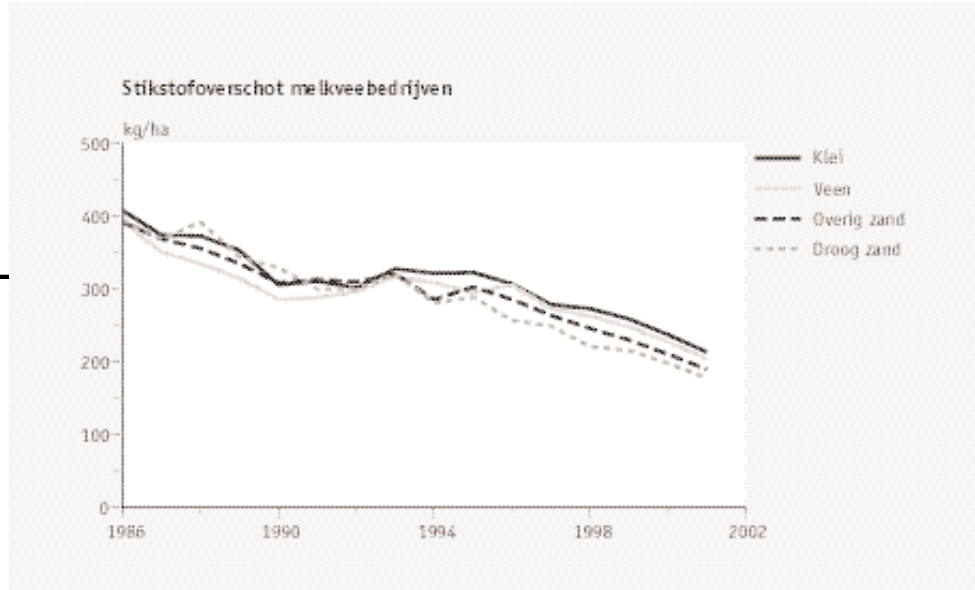
De hoofdlijnen van de voorgestelde hervormingen van het GLB, inclusief milieueffecten, zijn:

- De omvorming van gewas- en dierafhankelijke inkomens- toeslagen naar één bedrijfstoelage. Agrariërs worden hierdoor vrijer in de teeltkeuze. In vruchtbare EU- regio's dichtbij afzetgebieden, kan dit leiden tot een verschuiving naar intensieve teelten.
- Toeslagen worden meer afhankelijk van de naleving van normen op het gebied van milieu, voedselveiligheid, dierenwelzijn en -gezondheid en arbeidsveiligheid. Deze *cross-compliance* zal alleen effect hebben als de gestelde milieueisen verder gaan dan de geldende (inter)nationale regelgeving.
- Er komt meer geld voor plattelandsontwikkeling, met maatregelen om voedselkwaliteit en dierenwelzijn te bevorderen. Dit kan een prikkel zijn tot gedeeltelijke extensivering van de landbouw, met behoud van het agrarisch landschap. Deze voorgenomen verschuivingen van gelden naar plattelandsontwikkeling staat onder grote politieke druk, omdat de directe steun aan de bestaande landbouw zal afnemen.
- Lidstaten kunnen de rechtstreekse inkomens- toelagen aan landbouwbedrijven afnemen, om dit geld –verdubbeld met nationaal budget – beschikbaar te stellen voor plattelandsontwikkeling. Door deze *modulatie* zullen de inkomens van agrariërs teruglopen. Besteding van de modulatiegelden kan positieve effecten hebben op milieu, natuur en landschap. Alleen Groot-Brittannië en Duitsland passen nu modulatie toe, andere Europese lidstaten nog niet.
- Het GLB-marktbeleid wordt herzien in bepaalde sectoren, waaronder verdere verlaging van interventie- prijzen voor granen en zuivel.

De EU-Nitraatrichtlijn

De EU-Nitraatrichtlijn (1991) verplicht tot bescherming van grond- en oppervlaktewater tegen te hoge nitraatconcentraties uit agrarische bronnen. De richtlijn schrijft een doel én een middel voor; een maximale nitraatconcentratie van 50 mg/l in grondwater in kwetsbare gebieden en bescherming van het oppervlaktewater tegen eutrofiëring door middel van een maximale stikstofgift uit dierlijke mest van 170 kg/ha. De Nitraatrichtlijn is in Nederland geïmplementeerd in de Meststoffenwet (1996). Daarin is gekozen voor een systematiek van verliesnormen, per grondsoort en landbouwtype. De verliesnormen begrenzen het nutriënten overschot van een bedrijf, en zijn geleidelijk aangescherpt. De stikstofoverschotten van melkveebedrijven zijn in 2000 en 2001 verder gedaald tot circa 200 kg/ha (figuur 3). De gemiddelde nitraatconcentratie in het bovenste grondwater vertoont een grote variatie, deels door weereffecten. Voor de zandgebieden is, na correctie voor weer en steekproef, sprake van een daling vanaf de periode 1992-1995. In klei- en veengronden zijn de concentraties duidelijk lager. Volgens berekeningen leiden de verliesnormen voor stikstof in 2003/2004 tot een verdere verbetering van de grondwaterkwaliteit. Bij een aanmerkelijk deel van de uitspoelingsgevoelige zand- en lössgronden blijft echter de nitraatconcentratie boven de grenswaarde van 50 mg/l (RIVM, 2002b).

In oktober heeft het Europese hof zich negatief uitgesproken over het niet toepassen van gebruiksnormen in Nederland. Daarnaast lopen onderhandelingen tussen de Europese Commissie en de Nederlandse regering over een derogatieverzoek tot hoger stikstofgebruik op grasland. Beide ontwikkelingen leiden tot aanpassingen van de systematiek van de mestwetgeving in combinatie met andere normen.

De EU-Kaderrichtlijn water

De EU-Kaderrichtlijn water (KRW) uit 2000 heeft tot doel watersystemen te beschermen en duurzaam watergebruik te bevorderen. De doelstellingen uit de richtlijn - het bereiken van een 'goede ecologische toestand' en een 'goede chemische toestand' voor nutriënten en toxische stoffen - zijn een resultaatsverplichting en moeten in 2015 bereikt zijn, eventueel te verlengen met twee maal zes jaar. De milieudoelstellingen worden rond 2005 wettelijk vastgelegd.

Over de 'goede ecologische toestand', in te vullen door de lidstaat zelf, is nog geen consensus bereikt. Het Europese overleg over de invulling van normen voor een goede chemische toestand is ver gevorderd. Voor nutriënten liggen er voorstellen voor grenswaarden van 0,15/0,20 mg/l P en 2,0 mg/l N. Deze zijn vergelijkbaar met de huidige niet-wettelijke Nederlandse inspanningsverplichtingen, de Maximaal Toelaatbare Risiconiveaus (MTR). Met het vastgestelde mestbeleid liggen deze grenswaarden niet binnen bereik (RIVM, 2002b). Binnenkort zal de Europese Commissie voorstellen presenteren voor grenswaarden voor toxische stoffen; deze zijn reeds internationaal en in wetenschappelijke consensus voorbereid. De voorstellen zijn vaak een grootteorde strenger dan de Nederlandse MTR-waarden voor zoet oppervlaktewater. De huidige niet-wettelijke MTR-waarden worden in Nederland voor verschillende stoffen op grote schaal overschreden.

Figuur 3. Stikstofoverschotten in melkveebedrijven op verschillende grondsoorten, berekend volgens MINAS systematiek, 1986-2001. Bron: LEI, gegevens 2000/2001

Figure 3. Nitrogen surplus on dairy farms, on several soil types according to the Dutch MINAS system, 1986-2001. Source: LEI, data from 2000/2001.

Transitie naar een duurzame landbouw

De landbouw staat onder druk door hoge kosten voor milieu en dierenwelzijn, hoge lasten voor grond, productierechten en administratie. Daarnaast staan veranderingen van de landbouwsubsiëring op stapel door de herziening van het EU-landbouwbeleid, en naar verwachting tengevolge van de WTO-onderhandelingen. Het Vierde Nationaal Milieubeleidsplan (NMP4) zet daarom in op een transitie naar duurzame landbouw. Deze transitie kan verlopen via verandering van de bestaande landbouw, én doordat nieuwe typen boerenbedrijven ontstaan met nieuwe bronnen van inkomsten.

De voortgang van de transitie kan worden gevolgd met een 'transitie-indicatorset' (Rood et al., 2002, Ros et al., 2003). Het idee is dat voor een systeemverandering zichtbaar is, achter de schermen al activiteiten plaatsvinden die tot de gewenste verandering leiden. De omslag verloopt in een proces van probleemperceptie, het formuleren van toekomstbeelden, de ontwikkeling en eerste toepassing

van een scala aan innovaties, en het laten landen van de innovaties tot uiteindelijke systeemverandering (figuur 4):

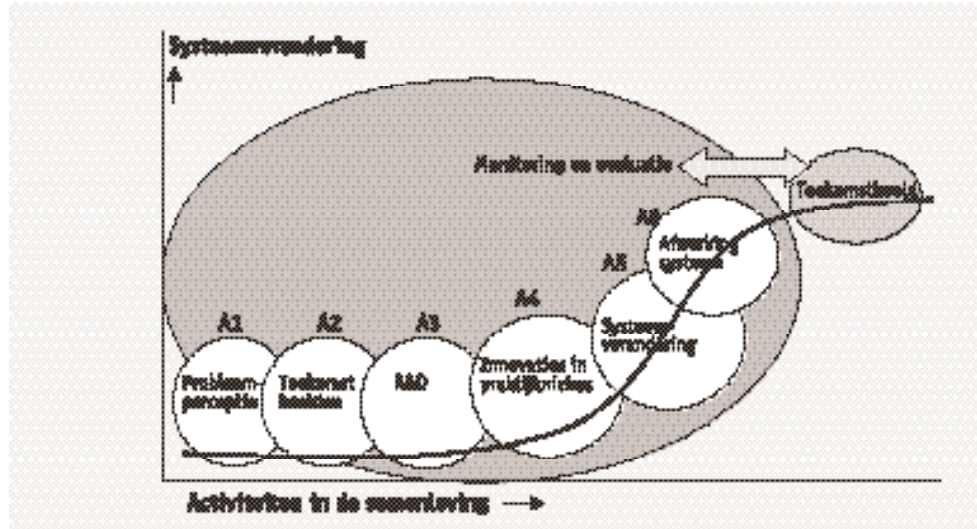
- Een door de actoren gedeelde probleemperceptie leidt tot voortvarendheid in het werken aan systeemverandering. Het NMP4 constateert dat de huidige landbouwpraktijk in Nederland een bedreiging vormt voor natuur en biodiversiteit, en daarom niet duurzaam is. Er zijn problemen rond dierenwelzijn, diergezondheid en voedselveiligheid, en problemen worden afgewenteld naar elders en later. Deze problemen worden breed (h)erkend. Verschillende actoren hebben wel verschillende prioriteiten in de onderscheiden problemen.
- Gedeelde toekomstbeelden kunnen richting en snelheid geven aan veranderingsprocessen. In diverse nota's heeft de Nederlandse overheid haar visie op de toekomst van de Nederlandse landbouw uitgewerkt, doelen gesteld en opties geformuleerd. Opties zijn bijvoorbeeld de grondgebonden multifunctionele landbouw die de open ruimte beheert, voedselproductie dicht bij huis houdt en voor-

ziet in recreatie en waterbeheer. Transparant en veilig voedsel produceren wordt belangrijk gevonden, high-tech en veelal niet-grondgebonden bedrijven kunnen hierbij een rol spelen. Er is meer consensus over de doelen, dan over de wijze waarop deze doelen bereikt kunnen worden (Ros et al., 2003). Breed gedeelde toekomstbeelden over de middelen zijn nodig op het moment van een daadwerkelijke systeemverandering, actoren moeten dan immers belangrijke investeringen doen en zijn daarvoor van anderen in de keten afhankelijk.

- Op verschillende gebieden in de landbouw is er onderzoek naar nieuwe technologieën. Nederland heeft een sterke onderzoekspositie op dit terrein.
- Koplopers starten met het toepassen van een innovatie in de praktijk (figuur 5).

Voorbeelden van groeiende niches zijn het agrarisch natuurbeheer en biologische landbouw.

In 2001 is op bijna 88.000 ha tegen vergoeding agrarisch natuurbeheer uitgeoefend. De taakstelling uit de nota 'Natuur voor mensen, mensen voor natuur' om in 2020 135.000 ha aan agrarisch natuurbeheer gerealiseerd te hebben, ligt daarmee binnen bereik. Veel boeren sluiten via agrarische natuurverenigingen contracten voor natuur- of landschapsbeheer af. Ze richten zich op een natuurlijk beheer van weidevogels, perceelranden, slootkanten en onderhoud van landschapselementen. De overheid besteedde in 2001 ongeveer 30 miljoen euro aan agrarisch natuurbeheer, een derde daarvan is Europees plattelandsontwikkelingsgeld (LNV, 2002). De vergoeding die boeren krijgen is een compensatie voor inkomensderving en draagt weinig bij aan hun bedrijfsinkomsten. Agrarisch natuurbeheer lijkt vooral voor weidevogels meerwaarde op te leveren. Voor plantengemeenschappen draagt het alleen iets bij als het op meerdere aaneengesloten percelen plaatsvindt. Voor de ontwikkeling of het behoud van waardevolle cultuurlandschappen is het agrarisch natuur-

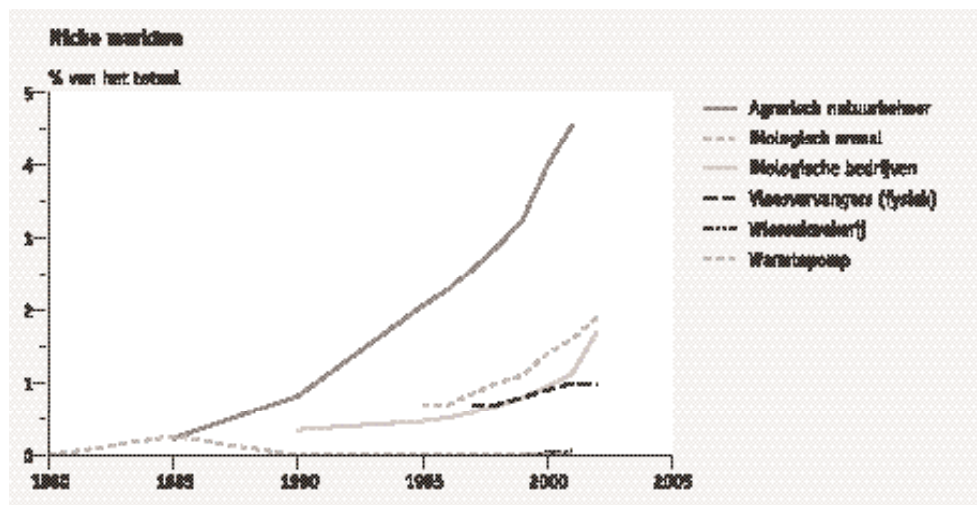

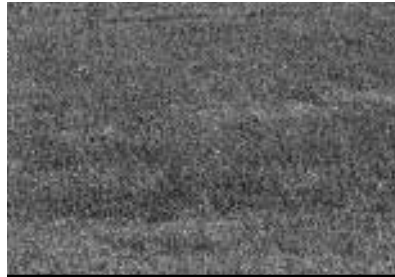
Figuur 4. Monitoring van activiteiten in het transitieproces (Rood et al., 2002)
Figure 4. The monitoring of activities during a transition (Rood et al., 2002)

beheer een geschikt instrument (Geertsema, 2002). Het streven uit de beleidsnota Biologische Landbouw (LNV, 2000) is dat in 2010 op 10% van het totale landbouwareaal biologisch geboerd wordt. Het milieuvoordeel van biologische landbouw ligt in de lagere belasting met nutriënten en bestrijdingsmiddelen. Ook voor het landschap kunnen er voordelen zijn (Hendriks & Stobbeelaar, 2002). Biologische landbouw vraagt door de lagere productie echter wel meer ruimte. Hoewel het aantal biologische landbouwbedrijven stijgt, is het aandeel nog klein: 1,7% van het aantal Nederlandse landbouwbedrijven. Nederland heeft een kleiner aandeel biologisch landbouwareaal dan de meeste andere Europese landen. De meeste biologische bedrijven zijn melkveebedrijven, waar

Figuur 5. Ontwikkeling van enkele niches, 1980-2002 (Bron: CBS, DLG, Volkskrant, Van Haastert 2000, Temminghof 2002, Yuseff 2003i, Volkskrant 23/11/02)

Figure 5. Development of several new markets, 1980-2002 (Source: CBS, DLG, Volkskrant, Van Haastert 2000, Temminghof 2002, Yuseff 2003i, Volkskrant 23/11/02)

omschakeling relatief gemakkelijk is. Voor biologische melk zijn er door de stagnerende vraag nu afzetproblemen. De biologische landbouw bedient vooralsnog een kleine markt die onder de huidige condities niet boven een aandeel van een paar procent zal uitkomen.

Gebiedsgericht beleid

Gebiedsgericht beleid kan inspringen waar generieke beleidsdoelstellingen niet worden gehaald, met bijvoorbeeld inrichtings- en beheersmaatregelen. Daarnaast is gebiedsgericht beleid van belang voor realisatie van natuurdoelen. In de 'Bestuursovereenkomst Gebiedsgerich-

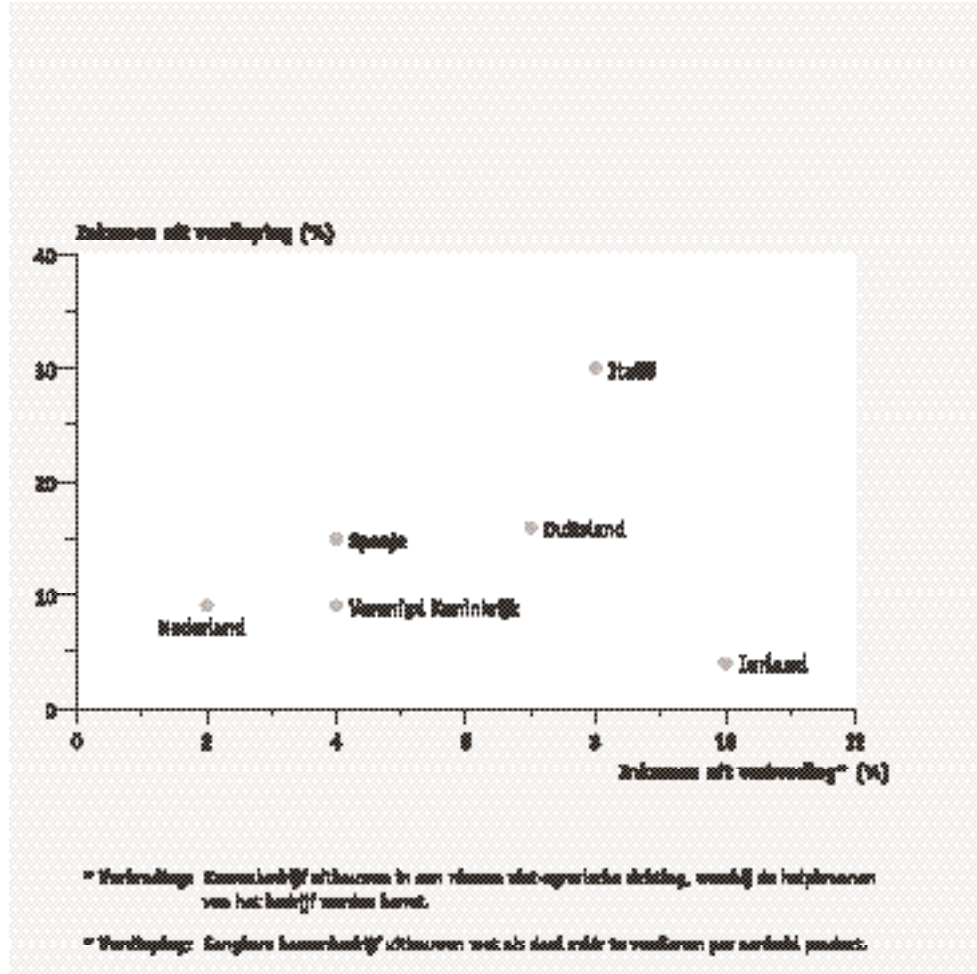
te Inrichting Landelijk Gebied 2002-2005' zijn afspraken gemaakt over de doelen en middelen van de Subsidieregeling Gebiedsgericht Beleid (SGB), de verwerving en inrichting van de EHS, en de reconstructie van gebieden met intensieve veehouderij. Andere activiteiten die gericht zijn op verbetering van de kwaliteit van het landelijk gebied zijn landinrichtingsprojecten en activiteiten in het kader van het EU-plattelandontwikkelingsplan.

De SGB is van toepassing in 78 gebieden, die samen driekwart van Nederland beslaan. Operationele doelen zijn geformuleerd voor natuur, bos en landschap, recreatie en wonen, landbouw, en drinkwater. Over 2002 werd door de

rijksoverheid een subsidiebedrag van 32,1 miljoen euro beschikbaar gesteld waarvan slechts 7,3 miljoen euro werd benut. Oorzaken van deze onderuitputting waren o.a. late overeenstemming over het uitvoeringscontract, en het niet doorgaan van 'milieuprojecten' omdat goedkeuring van de EU op de milieuparagraaf van de SGB ontbrak.

Aanleiding tot de 'Reconstructiewet Concentratiegebieden Intensieve Veehouderij' was de veterinaire kwetsbaarheid van de varkenssector. Via het invoeren van varkensvrije zones van minimaal 1000 meter wil men deze kwetsbaarheid verminderen. De doelstelling is verruimd tot een duurzaam perspectief voor de landbouw, kwaliteitsverbetering voor natuur, landschap en milieu, en het creëren van een nieuw evenwicht tussen functies in het landelijk gebied. De reconstructie is daarmee ambitieus ingezet. Vanaf najaar 2003 tot medio 2004 zullen de ontwerpplannen voor de 12 reconstructiegebieden beschikbaar komen. De overheid heeft aangegeven dat bij prioritering van plannen de EU-verplichtingen, onder andere de Vogel- en Habitatrichtlijn, richtinggevend zullen zijn.

Het EHS-beleid is ontwikkeld om meer samenhang tussen natuurgebieden te realiseren, teneinde natuurwaarden veilig te stellen. De overheid heeft in 2002 een aankoopstop voor de EHS aangekondigd. Lange tijd was het moeilijk agrarische grond te verwerven voor de realisatie van de EHS; het aanbod was onvoldoende en de prijzen stegen sterk. Momenteel daalt de agrarische grondprijs en is er voldoende aanbod. Er is vanuit diverse maatschappelijke groeperingen kritiek geuit op de aankoopstop. In het regeerakkoord van Balkenende II is een intensivering voorzien van zowel de aanleg van de EHS als de reconstructie. De ruimtelijke bescherming van de EHS is nog niet altijd verwerkt in de bestemmingsplannen voor het buitengebied, die veelal ouder zijn dan de wettelijke tien jaar. Dit is zorgelijk omdat de realisatie van de EHS onder druk staat door verstedelijking (Kuiper *et al.*, in prep).

Balans

De EU heeft via het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) en diverse milieurichtlijnen een grote invloed op de economische ontwikkeling en milieuprestaties van de landbouw. Mede onder invloed van de Europese Nitraatrichtlijn neemt de milieudruk door de landbouw af. De Europese regelgeving lijkt de milieulast hoger te gaan leggen, op de korte termijn wanneer het Nederlandse instrumentarium voor invulling van de Europese nitraatrichtlijn wordt aangepast.

Op de lange termijn (2015-2027) zal de Europese Kaderrichtlijn water, met verplichtende en waarschijnlijk ambitieuze waterkwaliteitsdoelen, verdere extensivering van de grondgebonden landbouw vragen. Wanneer aan deze doelstellingen voldaan wordt, zal de kwaliteit van de natuur verbeteren. De voorgestelde hervormingen van het

Figuur 6. Gegeneerd inkomens uit verbreding en verdieping in EU-landen (Bron: Van der Ploeg *et al.*, Living Countrysides, Elsevier 2002).

Figure 6. Income generated from broadening and deepening in EU-member states (Source: Van der Ploeg *et al.*, Living Countrysides, Elsevier 2002).

GLB bieden lidstaten meer ruimte om EU-geld in te zetten voor plattelandontwikkeling en milieuvriendelijker landbouw.

Vanuit natuur-, milieu- en landschapsoptiek zou extensivering van de grondgebonden landbouw, en het meer grondgebonden maken van de intensieve veehouderij wenselijk zijn, met behoud van de lage emissies per eenheid product. Ruimte voor dergelijke veranderingen ontstaat doordat een groot aantal bedrijven stopt. De bedrijfseconomische afweging op individuele bedrijven leidt er echter toe dat de overgebleven bedrijven groter worden. De in Nederland aanwezige productiecapaciteit neemt weinig af; wel blijft verdere intensivering uit. Ruimte voor extensivering kan ontstaan als het inkomen wordt aangevuld met extra inkomsten. Van der Ploeg et al. (2002) beschrijven een vergelijkende studie over plattelandontwikkeling in Europa naar de netto toegevoegde waarde die gegeneerd wordt uit 'verbreding en verdieping'. Ten opzichte van andere Europese landen genereert de Nederlandse landbouw relatief weinig inkomen uit 'verbreding en verdieping' (figuur 6). Dit is wellicht te verklaren doordat nieuwe activiteiten relatief veel moeten opbrengen om bedrijfseconomisch aantrekkelijk te zijn, gezien de hoge productiviteit per areaal en arbeidsuur. Ook zouden nevendiensten zich minder goed kunnen verhouden tot het zeer intensieve productieproces in de Nederlandse landbouw.

De markten voor nieuwe activiteiten in de landbouw groeien, maar blijven voorsnog relatief klein. De rol van de overheid hierbij is wisselend. Het beleid gericht op nieuwe landbouwactiviteiten heeft de groei van deze nieuwe activiteiten gestimuleerd door onder andere vergoedingen voor agrarisch natuurbeheer en omschakelingsubsidies voor biologische landbouw, maar lijkt duur of niet effectief voor een substantiële vergroting van het marktaandeel. De ontwikkeling van zorgboerderijen en agrotourisme verloopt met weinig overheidssturing, maar

wordt wel vanuit de sector zelf ondersteund; LTO heeft recent een nieuwe vakgroep opgericht en in Nederland is van de professionele agrarische ondernemingen zo'n 40% betrokken bij verbreding en verdieping (Van der Ploeg et al., 2002).

De Nederlandse overheid maakt veel plannen voor het platteland zoals de EHS, de reconstructie, en de te ontwikkelen 'agenda voor een vitaal platteland'. De doelen die, mede door de systeemverandering naar een duurzame landbouw, bereikt zouden moeten worden zijn helder en worden breed gedragen. Dit stimuleert het zoeken naar oplossingen. Momenteel is er meer consensus over de toekomstbeelden voor doelen van een duurzame landbouw, dan over de middelen waarmee deze transitie moet worden bereikt (Ros et al., 2003). Uiteindelijk is een concreet toekomstbeeld van doelen én middelen voor een daadwerkelijke systeemverandering naar duurzame landbouw nodig. Dit is ook van belang voor een strategische inzet op deze terreinen van Nederland in 'Brussel'

Dankwoord

De auteurs zijn dank verschuldigd aan vele medewerkers van MNP die materiaal aandroegen voor het hoofdstuk 'Landbouw en Landelijk gebied' van de Milieubalans 2003, waar dit artikel een bewerking van is. Speciale dank gaat uit naar aan de Milieubalans meewerkende instituten, voor dit onderwerp m.n. Alterra, CBS, LEI, RIZA en RIKZ.

Summary

Agriculture and the rural area, Environmental Balance 2003

Annemarie van Wezel, Trudy Rood en Bart Wesselink

Communal agricultural policy, Nitrate directive, Water framework directive, Sustainable agriculture, Regional directed policy

Landschap 20 (2003)

Environmental pressure by the Dutch agriculture is decreasing, under the influence of environmental policy. However, the effect of agriculture on the quality of environment and nature is still significant. Dutch agriculture has difficulties in fulfilling the requirements of international environmental law. European directives for nu-

trients and toxicants demand a further extensification. The proposed reform of the common European agricultural policy gives individual member states more freedom to use the agricultural funds for rural development or sustainable agriculture.

Government as well as actors are conscious of the problems coming with intensive agriculture in the Netherlands, and do have clear ideas on long-term goals for sustainable agriculture. In lesser sense this is true for the means to achieve these goals, such as products, technology and policy instruments.

Lots of Dutch farms enter in multifunctional enterprises. Markets for new agricultural activities –such as agrotourism and organic farming– grow, but are still small. These activities hardly attribute to farmers' income in Holland, as compared to the contributions in other EU-member states.

Literatuur

Baldock, D., J. Dwyer & J.M. Sumpsi Vinas, 2002. Environmental integration and the CAP. A report to the European Commission, DG Agriculture. Institute for European Environmental Policy, London

Geertsema, W., 2002. Plant survival in dynamic habitat networks in agricultural landscapes. Alterra Scientific Contributions 9, Wageningen.

Hendriks, C.J.M. & Stobbelaar, D.J., 2002. Wat heeft de biologische landbouw te bieden aan het Nederlandse landschap? Landschap 19:215-225.

Kuiper, R., M. Wijma & C. Schilderman, in prep. Bouwen in het bos; Restrictief beleid en ontwikkelingsplanologie in de Ecologische Hoofdstructuur, toegelicht voor de Utrechtse Heuvelrug. RIVM/MNP, Bilthoven

LNV, 2002. Plan van aanpak 'transitie duurzame landbouw'2003-2006, uitgangspunt voor de LNV-aanpak van de Transitie Duurzame Landbouw.

Ploeg, J.D. van de, A. Long, J. Banks, 2002. Living countrysides. Rural development processes in Europe: The state of the art. Elsevier, Doetinchem

RIVM/MNP, 2002a. Natuurbalans. Bilthoven.

RIVM/MNP, 2002b. Minas en Milieu, Balans en Verkenning. Bilthoven.

Rood, T., J. van Wijk & J. van der Knoop, 2002. Zonder actoren geen transitie. Een denkraam: vegetarisch voedsel als voorbeeld. Arena 8/4:61-64.

Ros, J.P.M., G.J. van den Born, E. Drissen, A. Faber, J.C.M. Farla, D. Nagelhout, P. van Overbeeke, G.A. Rood, W.R. Weltevrede, J.J. van Wijk & H.C. Wilting, 2003. Methodiek voor de evaluatie van een transitie, Casus: transitie duurzame landbouw en voedingsketen RIVM (rapport 550011001), Bilthoven